

Fra bronzealder til jernalder

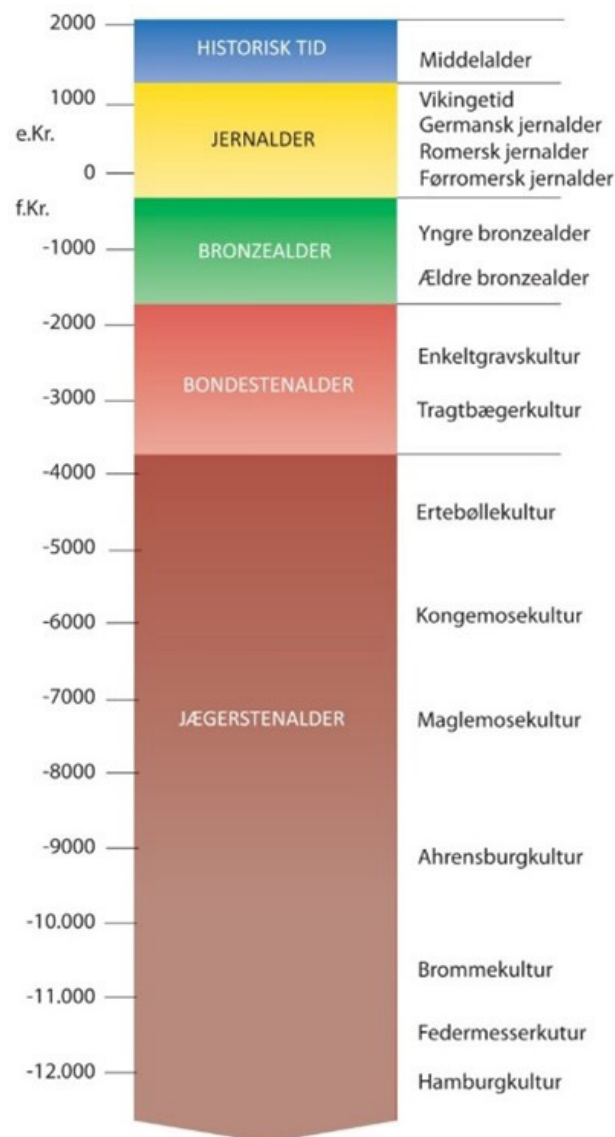
Bebyggelsen ved Bradsted XI

Museumsinspektør Karin Johannesen

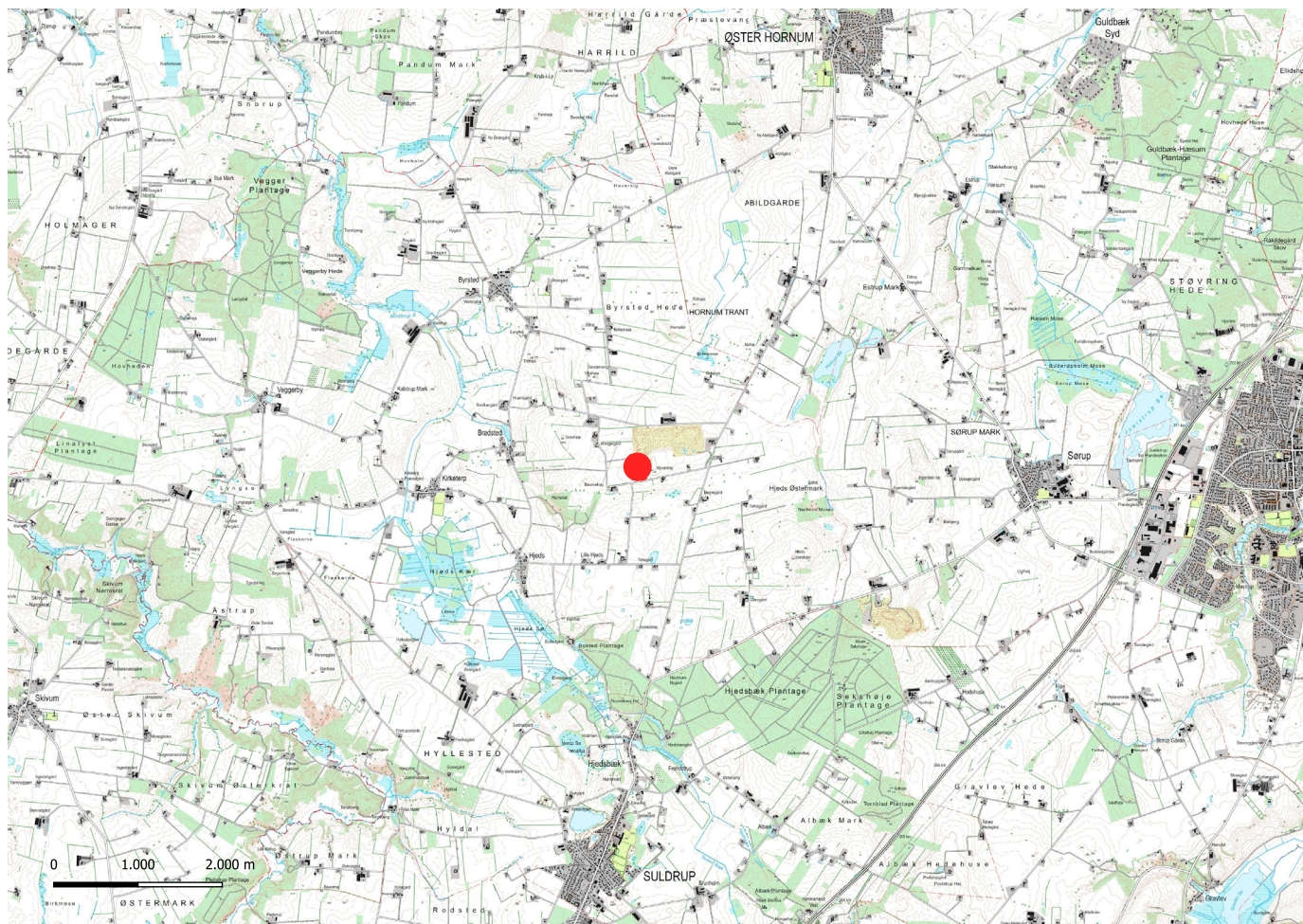
Indholdsfortegnelse

Indledning	3
Undersøgelsens baggrund	3
Lokalområdet i oldtiden	4
Undersøgelsens resultater	5
Sammenfatning og perspektivering	10
Hvis du vil vide mere	10
Udgravningsdata	11

Indledning

I forbindelse med grusgraven ved Bradsted har museet gennem de sidste 20 år udført flere både arkæologiske forundersøgelser og undersøgelser. Området er rigt på gravhøje, og tidligere undersøgelser har da også afsløret forhistorisk bebyggelse på store dele af arealerne. I 2023 blev der i forbindelse med en udvidelse af grusgraven lavet en arkæologisk undersøgelse på stedet, hvor der blev udgravet huse fra yngre bronzealder og ældre jernalder samt en enkelt brandgrav. Husene var en del af en bebyggelsesudvikling, som startede allerede i slutningen af stenalderen og fortsatte indtil slutningen af ældre jernalder, men to gravhøje 100 m fra udgravningen viser, at stedets historie kan gå endnu længere tilbage i tiden.

Undersøgelsens baggrund

I forbindelse med grusgraven ved Bradsted har Nordjyske Museer igennem de sidste 20 år udført flere arkæologiske forundersøgelser og undersøgelser. Grusgraven startede i sin tid lige vest for Gl. Viborgvej, og har gradvist udvidet mod vest. I takt med at grusgraven udvidede, har museet udført arkæologiske forundersøgelser, der flere gange har resulteret i udgravninger.

I 2023 stod grusgraven foran endnu en udvidelse. I den forbindelse forundersøgte museet et areal på 2 ha, hvor der fremkom fortidsminder, især stolpehuller og gruber, på en større del af dette areal. Fundene var ikke overraskende, for året før havde der været en arkæologisk udgravning på det tilstødende areal mod nord. Her blev også fundet forhistorisk bebyggelse, som lå helt op til det nye areal.

Figur 2. Kort over området, hvor udgravningen Bradsted XI er markeret med rød prik. Baggrundskort: Klimadatastyrelsen.

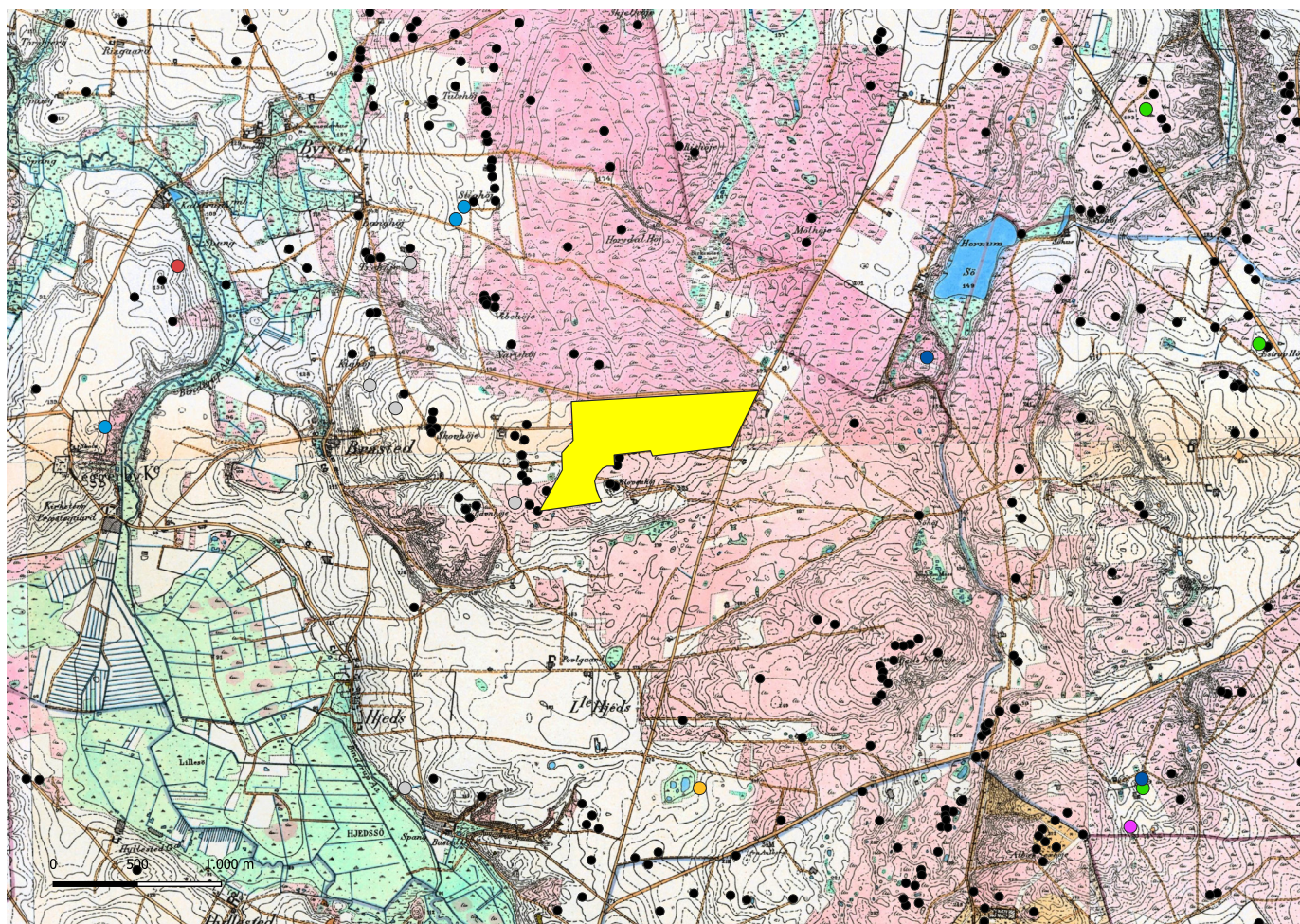
Lokalområdet i oldtiden

Området øst for Bradsted er karakteristisk for sit kuperede landskab og mange gravhøje, og der ligger da også to fredede gravhøje lige syd for grusgraven. De tidligere undersøgelser i forbindelse med grusgraven har vist, at der findes bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre jernalder samt et hus fra slutningen af stenalderen nord og øst for de to gravhøje. En halv kilometer vest for de to gravhøje ses også en gravhøjsrække på kanten af bakkeplateauet ned mod Binderup ådal og Bradsted. Områderne omkring grusgraven er i dag dyrkede marker, og der er derfor ikke foretaget mange arkæologiske undersøgelser i nærområdet, der kan fortælle om oldtidens mennesker omkring Bradsted. Der er enkelte observationer gjort ved hjælp af luftfotografi, hvor der er fundet tre bebyggelser en halv til en hel kilometer mod vest og nordvest, som formentlig stammer fra jernalderen, samt en plads med grubehuse fra yngre jernalder eller vikingetid ca. 2 km syd for grusgraven. Midt i 1900-tallet har en landmand fundet stenbyggede grave fra ældre jernalder, som ligger omtrent 2 km nord for grusgraven.

Grusgraven ligger mellem Bradsted mod vest, Sørup mod øst, Ø. Hornum mod nord og Suldrup mod syd. Bradsted, der ligger ca. 1,5 km vest for grusgraven, er en mindre landsby bestående af gårde og omtrent 1,5 km længere mod vest ligger Veggerby Kirke, der stammer fra 1200-tallet.

Figur 3. Ortofoto 2023 med de arkæologiske undersøgelser i forbindelse med grusgraven. Udgravningen Bradsted XI er angivet med grønt.

Baggrundskort: Klimadatastyrelsen.

Undersøgelsens resultater

Udgravningen dækkede et areal på ca. 13.000 kvm, hvor der blev fundet 27 langhuse, utallige gruber, resterne af et marksystem og en enkelt grav. Både huse og gruber stammer fra yngre bronzealder og førromersk jernalder, mens graven er fra ældre romersk jernalder og dermed er det yngste fund på pladsen.

Husene

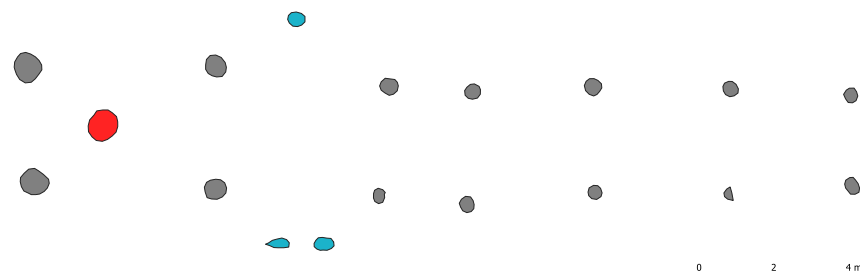
Langhusene har været beboelseshuse, hvor man ofte har haft stald i den ene ende. Husene var 4,7-22 m lange, og deres grundplaner var meget forskellige. Dog er der fællestræk i konstruktionerne, der består af to rækker af tagbærende stolper i husenes længderetning, men antallet af tagbærende stolper kan variere, ligesom afstandene mellem de tagbærende stolper også kan være forskellige.

Det længste hus var 22 m langt og havde syv sæt tagbærende stolper. Det er karakteristisk ved at have en lettere trapezformet grundplan, hvor de vestlige tagstolper er kraftigere end de østlige. Der var også resterne af et ildsted i vestenden af huset, der viser, at denne ende af huset har været brugt til beboelse. Huse med den type grundplan er typisk for perioden yngre bronzealder, og ^{14}C -dateringer daterer også huset til ca. 900-800 f.v.t. Det næst længste hus var knap 19 m langt, og af samme type med en let trapezformet grundplan. Dette hus er også ^{14}C -dateret til ca. 900-800 f.v.t., hvilket bekræfter, at denne slags huse er fra yngre bronzealder.

Figur 4. De høje Målebordsblade med fund i området omkring grusgraven ved Bradsted (gul).

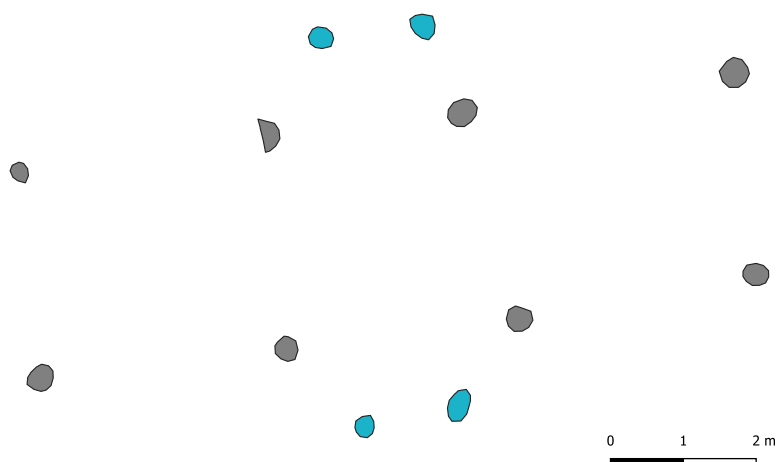
Yngre stenalder (pink),
bronzealder (mørk grøn)
yngre bronzealder (lys grøn),
jernalder (grå),
førromersk jernalder (mørk blå),
romersk jernalder (lys blå),
yngre jernalder (orange),
middelalder (rød), og
gravhøje (sort).

Baggrundskort: Klimadatastyrelsen.

De to lange huse, var ikke de eneste fra bronzealderen, for der var også et langhus med delvist bevarede vægforløb. Vægforløbet bestod af mindre stolper, som har stået lodret ned i jorden. Vægstolperne har formentlig været brugt til flettede vægge med lerklining. Der er dog ikke fundet spor efter disse dele af væggene. Huset har seks sæt tagstolper og har let indtrukne indgange på langsiderne i den østlige ende af huset. Netop placeringen af indgangene indikerer, at også dette hus er fra bronzealderen, men ¹⁴C-dateringer viser at huset er fra ca. 500-400 f.v.t. og altså på overgangen mellem yngre bronzealder og førromersk jernalder.

Der var i alt syv huse som sikkert dateres til yngre bronzealder (1100-500 f.v.t.), men der var også huse fra overgangen mellem bronzealder og ældre jernalder og fra ældre jernalder – eller mere præcist førromersk jernalder (500-0 f.v.t.). Husene bliver i slutningen af bronzealderen og begyndelsen af førromersk jernalder mere ensartede, end de var igennem store dele af bronzealderen. Et typisk hus fra førromersk jernalder havde fire sæt tagstolper og to indgange placeret centralt på hver langside.

Ligesom i husene fra bronzealderen var der også ildsted i den ene ende af huset, som regel vestenden, og stald i den modsatte ende. Der var fem huse af denne type på pladsen, og de dateres enten til overgangen fra yngre bronzealder til førromersk jernalder eller til første halvdel af førromersk jernalder.

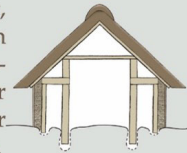
Trods husene blev mere ensartede i ældre jernalder, så er der stadig undtagelser. Et af husene fra førromersk jernalder havde seks sæt tagstolper, men ligesom husene med fire sæt tagstolper, så har dette hus også to indgange, som er placeret midt på hver langside. Derudover var der også to huse med fem sæt tagstolper, hvor indgangene ligeledes var placeret over for hinanden på langsiderne.

Figur 5. Treskibet hus med syv sæt tagstolper (grå), indgangsstolper (blå) og ildsted (rød).

Tegning: Nordjyske Museer.

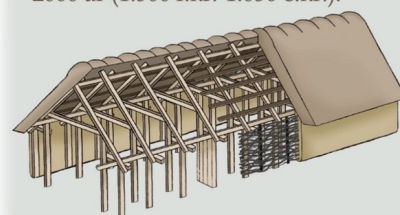
Det treskibede hus

I et treskibet hus bæres taget af to rækker af kraftige stolper, placeret ned igennem husets midte. Hustypen kaldes treskibet, da det i tværsnit kan opdeles i tre dele - mellem og på hver side af de to rækker tagbærende stolper.

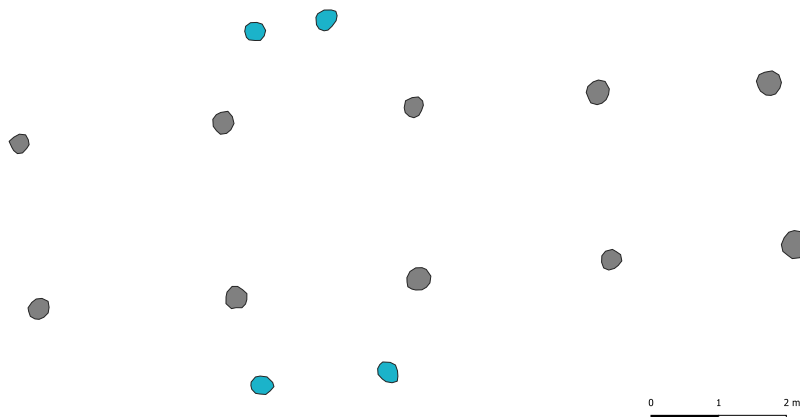
Husene har haft stolper til ydervægge og andre opdelinger i huset - som skillevægge, båse til dyrene osv. - men disse er kun i heldige tilfælde bevaret. Husene er aflange og oftest 5-6 m brede. De kaldes derfor langhuse, når de er så lange, at de er brugt som bolig. Der er også mindre bygninger, som har været brugt som fx arbejds- og opbevaringshus. Indgangene er i langhusenes lange vægge, og indrettes oftest med bolig i den ene ende (mod vest) og stald i den anden (mod øst).

Treskibede huse bygges i det meste af bronzealderen, jernalder og vikingetid - samlet en periode på omkring 2000 år (1.500 f.kr.-1.050 e.kr.).

Figur 6. Treskibet langhus fra førromersk jernalder med fire sæt tagstolper (grå) og indgangsstolper (blå).

Tegning: Nordjyske Museer.

Figur 7. Treskibet hus fra overgangen mellem yngre bronzealder og ældre jernalder med fem sæt tagstolper (grå) og indgangsstolper (blå).

Tegning: Nordjyske Museer.

Gruber – produktion og affald

Gruber er en betegnelse for større nedgravninger i undergrunden. Der er mange forskellige typer gruber alt efter, hvad nedgravningen har været brugt til. Gruberne er ofte fyldt op med affald fra bopladsen, men det mest sandsynlige er, at de har haft en anden funktion, før de blev fyldt op med affald. Nogle gruber har været gravet for at skaffe ler til fremstilling af fx lerkar og husvægge, men gruberne kan også have været brugt som jordovne. Sidstnævnte type gruber betegnes også kogestensgruber, og denne slags blev der fundet mange af på udgravningen.

Kogestensgruber er kendetegnet ved et meget mørkt, næsten sort, fyld blandet med ildskørnede sten. Derudover kan der også være mere rødlige lag, som kan stamme fra afbrænding af tørvebrændsel. De kendes fra hele oldtiden, men på bopladserne var de især hyppige i bronzealderen. Dette gælder også for bebyggelsen ved Bradsted, hvor der udover spredte gruber og kogestensgruber også var to samlinger af kogestengruber. Begge koncentrationer i tilknytning til huse, og de kan være samtidige med disse.

Flere af kogestensgruberne indeholdt også keramikskår, som lå blandet med fylden, men en kogestengrube var karakteristisk på grund af et koncentreret lag af keramikskår.

I bunden af gruben var sort, trækulsholdigt fyld, men lige over dette lå et kompakt lag af keramikskår, som stammede fra flere forskellige lerkar. Over keramikken var fylden mere blandet og her lå også flere større sten. Det blandede fyld og stenene er måske affald fra bopladsen, men det mørke lag i bunden viser, at gruben først er blevet brugt som kogestensgrube til måske at lave mad eller brænde keramik.

Figur 8. Grube A741 set fra SØ i profil (t.v.) og afrenset ned til laget med keramik (t.h.).

Foto: Nordjyske Museer.

Brandgrav

Under udgravningen blev fundet en enkelt grav. Graven var en brandgrav. Det vil sige, at afdøde er blevet brændt sammen med eventuelle gravgaver, og resterne blev derefter begravet. De brændte rester blev enten begravet i en urne, ligesom vi kender det fra nutiden, eller de blev blot lagt ned i jorden eventuelt i en beholder af skind eller tekstil. Denne type begravelse var den mest udbredte i både yngre bronzealder og førromersk jernalder.

Graven ved Bradsted XI var temmelig forstyrret af den tidligere dyrkning i området. Trods at kun en lille del af graven var bevaret, så kunne man se, at det var en urnegrav. I graven var små stykker af hvidbrændte knogler, som stammer fra en voksen person på 20-40 år, men der var også enkelte knogler fra et barn på 0-2 måneder. Det var desværre ikke muligt at se, om det voksne individ var en kvinde eller mand, så det kunne være mor og barn. Det er dog ikke usædvanligt, at der er flere individer i gravene, og at en mand også kan være begravet med et lille barn. Udover knogler fra mennesker var der også få knogler fra får eller ged. Dette er heller ikke usædvanligt, da de gravlagte er blevet brændt ikke blot med personlige genstande som tøj, smykker og redskaber, men også med lerkar og mad. Begge dele kan være dele af gravritualet, men det kunne også have været mad og udstyr, som man kunne tage med sig på rejsen til efterlivet.

Ardspor – oldtidens pløjesor

Ardspor er spor efter oldtidens marker. En ard blev brugt til at løsne jorden inden den blev dyrket. I modsætning til en plov, så vender arden ikke jorden, det er snarere en pind, der trækker riller i overfladen og derved løsner jorden. Ardspor kan derfor ses som mørke eller lyse streger i undergrunden. Stregerne kan gå på kryds og tværs, men kan også samle sig i koncentrerede bånd af streger, der indikerer markernes afgrænsninger. Hvis et område blev dyrket igennem længere tid, opstod der også skelvolde. Det er lave volde mellem markerne, som opstod ved, at man her lagde fx ukrudtet fra markerne.

Ardsporene ved Bradsted XI dækker kun et lille areal, og de fleste spor forløber mere eller mindre nord-syd. Ardsporene er svære at datere nøjagtigt, men ardsporene ved Bradsted XI kan være samtidige med bebyggelsen, altså fra yngre bronzealder eller ældre jernalder. At oldtidens mennesker ved Bradsted har dyrket jorden kan også ses ved, at der er fundet kornkerner fra fx byg i jorden fra husenes stolpehuller. Udover kornkerner var der også frø fra planter som fx pileurt og andre arter, der trives bedst i åbent land. Området var altså allerede i yngre bronzealder ryddet for skov.

Menneskene ved Bradsted har levet af landbrug og dyrehold. Byg har formentlig været den primære afgrøde, men der er også kornkerner fra hvede. I graven var enkelte knogler fra får eller ged, men fra andre samtidige bopladser ved vi, at dyreholdet også kunne omfatte kvæg.

Figur 9. Grav A487 i fladen (t.v.) og profil (t.h.) begge set fra syd.

Foto: Nordjyske Museer.

Figur 10. Udsnit af fladen med ardsfor (set fra syd). Ardsforne ses som mørke striber i den lysere undergrund.

Foto: Nordjyske Museer.

Et mystisk lerrør

Der var ikke mange genstandsfund på pladsen, udover de førnævnte gruber med keramik. I et af tagstolpehullerne fra et bronzealderhus blev imidlertid fundet et mystisk keramikrør, som var dekoreret. Røret er ca. 6 cm i diameter og 11 cm langt, men det er knækket af i den ene ende. Langs rørets kant er en vulstliste, som er dekoreret med skravering på kryds og tværs lavet med ridsede streger. Længere nede på røret er påsat en udskåret lerplade, der har form som en af bronzealderens kultøkser. Noget af decorationen er desværre knækket af, så det er ikke til at vide, om det har forestillet noget helt andet.

Rørets funktion er usikker, men baseret på andre fund fra Norden og Tyskland kan det være en blæsebælgstud – altså det rør, som førte luften fra blæsebælgen og ned til ilden. Blæsebælg blev i bronzealderen brugt i forbindelse med bronzehåndværk, som krævede høje temperaturer. Der er dog ikke fundet andre tegn på bronzehåndværk på Bradsted XI, så røret kan også være brugt til noget helt andet, som vi endnu ikke har regnet ud endnu.

Figur 11. Mulige blæsebælgstud fra tagstolpehul i bronzealderhus. Skårene kan sættes sammen til et rør, som er knækket af i den ene ende.

Foto: Nordjyske Museer.

Sammenfatning og perspektivering

Bebyggelsen, som blev udgravet i 2023, daterer fra 1100-0 f.v.t. I modsætningen til nutidens huse, så havde husene i bronze- og jernalder en noget kortere levetid på 30-50 år. Så selvom det ser ud til, at der har ligget mange huse på stedet, så har der over en periode på 1.000 år formentlig kun ligget et enkelt eller to huse ad gangen.

Tidligere og senere udgravninger viser dog, at der også har ligget bebyggelse vest, nord og nordøst for Bradsted XI. Det ældste hus er fra slutningen af yngre stenalder, men der er indtil videre ikke fundet bebyggelse fra ældre bronzealder. Til gengæld er der fundet flere huse fra førromersk jernalder nord og nordøst for Bradsted XI, og i 2012 blev forundersøgt et areal, hvor der lå bebyggelse fra romersk jernalder.

Det tidligste hus på stedet er altså fra slutningen af yngre stenalder, men derefter er der et hul fra begyndelsen til midten af bronzealderen, hvor der ikke er fundet bebyggelsen. I yngre bronzealder omkring 1100 f.v.t. bliver stedet igen bebygget, og nu ligger der et til to huse på stedet de næste 1000 år fra yngre bronzealder (ca. 1100 f.v.t.) og til i hvert fald romersk jernalder (ca. 200 f.v.t.). Derefter ophører bebyggelsen tilsyneladende, og indtil videre er der kun fundet spor efter senere bebyggelse ca. 1,5 km syd for grusgraven, hvor der på luftfotos er observeret et større område med grubehuse fra yngre jernalder og/eller vikingetid.

Hvis du vil vide mere

J. Jensen 2002: *Danmarks Oldtid. Bronzealder 2.000-500 f.Kr.*
Gyldendal, København.

J. Jensen 2002: *Danmarks Oldtid. Ældre Jernalder 500 f.Kr.-400 e.Kr.*
Gyldendal, København.

Udgravningsdata

Bradsted XI

- Nordjyske Museer jnr. 7998
- Udgravningsperiode: 8. maj til 29. august 2023
- Fund & Fortidsminder: 120513 sb. 242, 250, 251, 252
- Slots- og Kulturstyrelsen jnr. 23/05969
- Bygherre: Krogh A/S
- Undersøgt areal: 13.148 m²
- Deltagere i udgravningen:
 - Museumsinspektør Karin Johannesen
 - Arkæolog Lærke Kjærsgaard Schartau
 - Arkæolog Anders Møller Stavnager
- Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger m.v.) opbevares på Nordjyske Museer, Vang Mark 25, 9380 Vestbjerg